

ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ: ОЗНАКИ, ПРОЦЕДУРА ЗАСТОСУВАННЯ

У статті розглядаються питання щодо ознак та процедури застосування господарсько-правової відповідальності. Акцентована увага на тому, що господарсько-правова відповідальність має відмінні ознаки, що виокремлює її від цивільно-правової та адміністративної відповідальності. Також дана загальна характеристика процедури застосування господарсько-правової відповідальності.

Ключові слова: господарсько-правова відповідальність; ознаки господарсько-правової відповідальності; процедура застосування господарсько-правової відповідальності.

Л. В. Милимко

Хозяйственно-правовая ответственность: признаки, процедура применения

В статье рассматриваются вопросы признаков и процедуры применения хозяйственно-правовой ответственности. Акцентировано внимание на том, что хозяйственно-правовая ответственность имеет отличительные признаки, что выделяет ее от гражданско-правовой и административной ответственности. Также дана общая характеристика процедуры применения хозяйственно-правовой ответственности.

Ключевые слова: хозяйственно-правовая ответственность; признаки хозяйственно-правовой ответственности; процедура применения хозяйственно-правовой ответственности.

L. Milimko

Economic and legal responsibility: signs, of procedure

The article deals with the issue of signs and procedures for the application of economic and legal responsibility. The attention that the economic and legal responsibility has excellent features that distinguishes it from civil and administrative liability. Also, the general description of the procedures of application of economic and legal responsibility.

Key words: economic liability; signs of economic and legal responsibility; the procedure for application of economic and legal responsibility.

Постановка проблеми та її актуальність.

Господарсько-правова відповідальність у господарській діяльності займає важливе місце, так як забезпечує виконання зобов'язання, дотримання законності, правопорядку. Водночас, наукові доробки з означеної проблематики є досить суперечливими, що викликає необхідність проведення подальших досліджень.

Аналіз досліджень і публікацій. Основу представленого дослідження становили праці теоретиків права – С. М. Братуся, Ю. А. Ведернікова, В. В. Копейчикова, О. Ф. Скакун, фахівців господарського права – М. С. Малєїна, О. О. Мельник, Р. Б. Шишки, В. С. Щербини, С. І. Юшиної та ін.

Виклад основного матеріалу. Господарсько-правова відповідальність належить до ретроспективної юридичної відповідальності. Ретроспективна юридична відповідальність, за словами В. В. Копейчикова, – це специфічні правовідносини між державою і правопорушником внаслідок державно-правового примусу, що характеризуються засудженням протиправного діяння і суб'єкта правопорушення, покладанням на останнього обов'язку перетерпіти позбавлення і несприятливі наслідки особистого, майнового, організаційного характеру за скоєне правопорушення. При цьому він виділяє такі її ознаки: державно-правовий примус, негативна реакція держави на правопорушення суб'єкта,

який винний у її скоєнні; обов'язок правопорушника перетерпіти несприятливі наслідки за свою протиправну поведінку [1].

За тлумаченням Ю. А. Ведернікова, ретроспективна юридична відповідальність – це юридичний обов'язок правопорушника зазнати примусового позбавлення його певних соціальних благ чи цінностей (матеріальних, духовних чи особистих), які належали йому до факту правопорушення.

Він виділяє більше ознак ретроспективної юридичної відповідальності. Зокрема, це: один із видів державного примусу у формах каральних і правовідновлювальних заходів; негативна реакція держави на правопорушення та суб'єкта, винного в його вчиненні; виникає тільки за наявності правопорушення; здійснюється лише за умови встановлення складу правопорушення; має зовнішній характер; здійснюється компетентним органом відповідно до закону та при дотриманні певного процедурно-процесуального порядку та форм; виражається в обов'язку особи (правопорушника) зазнати певних втрат особистого, організаційного чи матеріального характеру [2].

Господарсько-правова відповідальність полягає у понесенні суб'єктами господарювання несприятливих економічних і (або) правових наслідків у результаті застосування до них передбачених законодавством санкцій за господарські правопорушення.

О. О. Мельник визначає господарсько-правову відповідальність як передбачені законом чи договором заходи негативного впливу на правопорушника, які забезпечуються примусом з боку держави [3, с. 63].

М. С. Малейн, у свою чергу, під поняттям господарсько-правова відповідальність розуміє, що це правовідношення, яке виникає з порушення обов'язку, встановленого законом чи договором, що виражається у формі, невідповідній для правопорушника, через осуд його винної поведінки, майнових наслідків, настання яких забезпечується можливістю державного примусу [4, с. 19].

З точки зору форми – ця відповідальність, як визначає В. С. Щербина, є юридичною, тобто являє собою дію (вплив) кредитора (потер-

пілого) на правопорушника безпосередньо або за допомогою суду. За змістом господарсько-правова відповідальність загалом є матеріальною і застосовується у формі певної системи майнових (економічних) санкцій, передбачених або дозволених нормами господарського законодавства. Господарсько-правові санкції у своїй сутності є переважно, економічно-юридичними. Тому в законодавстві визначення «економічні» і «майнові» можуть вживатися як тотожні. Тому за змістом господарсько-правова відповідальність є економічною. Це негативний економічний вплив на правопорушника з метою стимулювання виконання ним зобов'язання [5].

У рамках юридичної відповідальності господарсько-правова відповідальність має певні ознаки:

По-перше, виходячи з визначень, що наведені вище, та аналізу положень ГК України [6] необхідно вказати, що фактичною підставою господарсько-правової відповідальності є факт вчинення договірною правопорушення чи позадоговірною делікту, що відповідає ст. 19 ГК України. У договірних відносинах правопорушення виникає із акцесорного зобов'язання. Але, якщо суб'єкти господарських відносин не перебувають у договірних відносинах, то виникає деліктна (позадоговірна) відповідальність.

По-друге, залежно від юридичної підстави розрізняються відповідальність, що впливає із акту законодавства, договору, адміністративного акту.

По-третє, господарсько-правова відповідальність спрямована на особу чи майновий стан правопорушника, яким є суб'єкт господарських відносин (ст. 219 ГК України). Найчастіше господарсько-правова відповідальність спрямована на майновий стан порушника і лише в окремих випадках – на особу порушника.

По-четверте, сферою застосування господарсько-правової відповідальності є сфера господарювання.

По-п'яте, господарсько-правова відповідальність наступає за наявності складу правопорушення, що складається з чотирьох елементів:

1) факт протиправної господарської поведінки, тобто порушення норми закону, умови

договору, обов'язкового для учасника господарських відносин планового завдання тощо, внаслідок чого заподіюються збитки чи інша шкода правам або інтересам потерпілого учасника господарських відносин. Це може бути дія або бездіяльність (наприклад, прострочення поставки товарів);

2) наявність збитків чи інших негативних наслідків для потерпілого (наприклад, неможливість доступу підприємцем на ринок, підрив репутації підприємства тощо);

3) причинний зв'язок між протиправною поведінкою порушника і заподіяними потерпілому збитками;

4) вина правопорушника, про яку в господарському праві свідчать два елементи: наявність у суб'єкта господарських відносин реальної можливості діяти правомірно і попередити настання негативних наслідків (збитків) і, неприйняття ним усіх необхідних заходів для недопущення протиправної поведінки і запобігання настанню збитків. Варто зауважити, що для правопорушення у сфері господарювання, переважно, не є характерним наявність класичного складу правопорушення: об'єкт, суб'єкт, об'єктивна сторона, суб'єктивна сторона.

По-шосте, заходи впливу (санкції) позначаються на економічних інтересах порушника. При цьому відмінними між собою є господарські та адміністративно-господарські санкції, на що вказує С. І. Юшина [7, с. 202-205].

По-сьоме, здійснюється в ході правозастосовної діяльності за дотриманням певного процедурно-процесуального порядку і форм [8, с. 432]. Так, порядок застосування санкцій залежать від виду та форми господарсько-правової відповідальності:

- претензійно-позовний чи судовий;
- безпосередньо кредитором в оперативному порядку;
- спеціальними – уповноваженими органами державної влади або органами місцевого самоврядування

Таким чином, підтримуючи думку В. С. Щербини, господарсько-правова відповідальність, маючи специфічні ознаки, відрізняється від цивільно-правової та адміністративно-правової

відповідальності, що виділяє її як самостійний вид юридичної відповідальності [9, с. 10-15].

Як самостійний вид юридичної відповідальності, господарсько-правова відповідальність реалізується за відповідною процедурою. Р. Б. Шишка з цього приводу зазначає, що досить проблемним у розумінні є переростання зобов'язання з господарського правопорушення в господарсько-правову відповідальність. Досі він вирішувався шляхом ототожнення умов виникнення зобов'язання з делікту та підстав відповідальності, що є відображенням матеріально-правового підходу, але не відповідає її сутності як державного примусу та підстав для його застосування. В тому і основна помилка, за якої співпадання цих підстав за змістом їх ознак і призводить до їх ототожнення. Для застосування правової відповідальності потрібне звернення до суду (позов) із вимогою застосувати до порушника примус у формі санкції та винесення за ним рішення про притягнення до неї. Інший варіант, коли таке рішення виносить третейський суд, але воно затверджується судом і може бути виконане у встановленому порядку. Тим воно набуває значення державного примусу і особа вважається підданою господарсько-правовій відповідальності в разі її реалізації Державною виконавчою службою [10, с. 130-133].

В той же час, статтею 222 Господарського кодексу України закріплений досудовий порядок реалізації господарсько-правової відповідальності: у добровільному чи претензійному порядку. Тобто, кодексом не передбачено безумовного обов'язку закріплення судовим рішенням застосування господарсько-правової відповідальності.

Виходячи із ознак юридичної та господарсько-правової відповідальності, поглядів вчених необхідно вказати, що не всі господарсько-правові санкції накладаються у рамках юридичної відповідальності. А це означає, що не вся господарсько-правова відповідальність здійснюється у рамках юридичної відповідальності. Для того, щоб господарсько-правова відповідальність була юридичною, необхідна наявність юридичного складу. Р. Б. Шишка визначає це як накопичувальний юридичний склад, до якого входять відповідні юридичні

факти. З іншої точки зору, це процедура притягнення до господарсько-правової відповідальності. Хоча господарсько-правова відповідальність може бути реалізована і в рамках окремих проваджень або за скороченою процедурою. Повна процедура складається із таких процесуальних дій:

1) відмова деліквента від добровільного виконання основного та/або деліктного зобов'язання чи зволікання з їх виконанням. Але, цей елемент може бути відсутній, оскільки потерпілий вправі звернутися з позовом до суду. Таке досудове врегулювання спору здійснюється у претензійному порядку відповідно до ст. 222 ГК України. Позитивними сторонами досудового врегулювання заходів господарсько-правової відповідальності є те, що воно дає можливість якомога швидше відновити порушені права суб'єктів господарювання; сприяє виявленню й усуненню причин та умов виникнення господарських правопорушень; сприяє більш чіткій організації та підвищенню рівня укладення і виконання господарських договорів. Негативними наслідками досудового врегулювання господарсько-правової відповідальності є те, що пред'явленням претензії підприємству-правопорушнику контрагент фактично попереджає його про можливе звернення до суду і притягнення до відповідальності. При отриманні такого попередження, у правопорушника виникає можливість заздалегідь приховати майно, грошові кошти, намагаючись уникнути відповідальності, або взагалі припинити свою господарську діяльність.

2) звернення до суду чи компетентного органу з вимогою про притягнення до відповідальності. Ця стадія свідчить про намір позивача надати своїй вимозі публічно-правового значення та застосувати державний примус. Зокрема, і в адміністративному порядку (а не лише у судовому) можуть застосовуватися адміністративно-господарські санкції, які передбачені виключно законом і накладаються у рамках юридичної відповідальності. Зокрема, така санкція може застосовуватися у вигляді адміністративно-господарського штрафу (ст. 241 ГК України). При цьому особливістю адміністративно-господарського штрафу є те, що це грошова сума, що

сплачується суб'єктом господарювання до відповідного бюджету у разі порушення ним встановлених правил здійснення господарської діяльності. Адміністративно-господарський штраф може застосовуватися у визначених законом випадках одночасно з іншими адміністративно-господарськими санкціями, передбаченими ст. 239 ГК України.

3) прийняття рішення про прийняття справи до провадження та / або застосування запобіжних заходів для забезпечення вимоги (заборона на відчуження майна, накладення арешту на рахунок відповідача тощо). З цього починається державний примус щодо порушника, який може бути нами названий як превентивний примус. Його наслідки можуть спонукати до виконання вимоги, але уже як наслідок дії двох взаємопов'язаних факторів: вимоги позивача до суду про забезпечення позову;

4) винесення судом рішення про притягнення до господарсько-правової відповідальності із встановлення ним її розміру, форми та набрання рішенням про притягнення до господарсько-правової відповідальності чинності;

5) оскарження чи опротестування постанови (рішення) суду чи компетентного органу (є факультативним). Допоки постанова (рішення) суду чи компетентного органу знаходиться на розгляді в апеляційній чи касаційній інстанціях, воно чинності не набрало;

6) добровільне виконання постанови (рішення) суду чи іншого компетентного органу або відмова від добровільного виконання накладених санкцій;

7) передача судового рішення на виконання органу Державної виконавчої служби України та відкриття виконавчого провадження;

8) примусове виконання рішення про притягнення до господарсько-правової відповідальності органом Державної виконавчої служби України.

Висновки. Таким чином, господарсько-правова відповідальність, виходячи з її ознак та процедури застосування, за формою є юридичною, а за змістом – економічною, і застосовується у формі певної системи майнових (економічних) санкцій, передбачених або дозволених нормами господарського законодавства, і

полягає у своєрідній реакції держави на правопорушення, що вчинені учасниками господарських відносин за порушення договірних та / або позадоговірних зобов'язань, і за яке законом чи договором передбачено застосування санкцій у встановленому порядку за відповідною процедурою.

Література

1. *Копейчиков В. В.* Правознавство: [підручник] / В. В. Копейчиков. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 736 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ebk.net.ua/Book/BookPravothnavstvo/Glava3/R1G3par12.htm>

2. *Ведерніков Ю. А.* Теорія держави і права: [навч. посіб.] / Ю. А. Ведерніков, В. С. Грегул. – 4-те вид., доп. і переробл. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 224 с.

3. *Мельник О. О.* Господарське право: [навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц.] / О. О. Мельник – К.: КНЕУ, 2005. – 208 с.

4. *Малеин Н. С.* Имущественная ответственность в хозяйственных отношениях / Н. С. Малеин. – М.: Наука, 1968. – 207 с.

5. *Щербина В. С.* Господарське право: [підручник] – 2-ге вид., перероб. і доп. / В. С. Щербина. – К.: Юрінком Інтер, – 2005. – 592 с.

6. *Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-IV: станом на 19.02.2016 р.* // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18, № 19-20, № 21-22. – Ст. 144.

7. *Юшина С. І.* Адміністративно-господарські санкції та їх застосування в зовнішньоекономічній сфері / С. І. Юшина // Часопис Київського університету права. – 2010. – № 2. – С. 202-205.

8. *Скакун О. Ф.* Теорія держави і права: [підручник] / О. Ф. Скакун. – Х.: Консум, 2001. – 656 с.

9. *Щербина В. С.* Господарсько-правова відповідальність: галузевий підхід, особливості застосування та напрямки подальших наукових досліджень / В. С. Щербина // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. – К., 2013. – С. 10-15.

10. *Шишка Р. Б.* Окремі аспекти господарсько-правової відповідальності / Р. Б. Шишка // Юридичний вісник «Повітряне і космічне право». – К.: НАУ, 2015. – № 1 (34). – С. 130-133.

References

1. *Kopejchikov V. V.* Pravoznavstvo: [pidruchnik] / V. V. Kopejchikov. – K.: Jurinkom Inter, 2003. – 736 s. [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www.ebk.net.ua/Book/BookPravothnavstvo/Glava3/R1G3par12.htm>

2. *Vedernikov Ju. A.* Teorija derzhavi i prava: [navch. posib.] / Ju. A. Vedernikov, V. S. Gregul. – 4-te vid., dop. i pererobl. – K.: Centr navchal'noi literaturi, 2005. – 224 s.

3. *Mel'nik O. O.* Gospodars'ke pravo: [navch.-metod. posib. dlja samost. vivch. disc.] / O. O. Mel'nik – K.: KNEU, 2005. – 208 s.

4. *Malein N. S.* Imushhestvennaja otvetstvennost' v hozjajstvennyh otnoshenijah / N. S. Malein. – M.: Nauka, 1968. – 207 s.

5. *Shherbina V. S.* Gospodars'ke pravo: [pidruchnik] – 2-ge vid., pererob. i dop. / V. S. Shherbina. – K.: Jurinkom Inter, – 2005. – 592 s.

6. *Gospodars'kij kodeks Ukraini vid 16 sichnja 2003 r. № 436-IV: stanom na 19.02.2016 r.* // Vidomosti Verhovnoi Radi Ukraini. – 2003. – № 18, № 19-20, № 21-22. – St. 144.

7. *Jushina S. I.* Administrativno-gospodars'ki sankcii ta ih zastosuvannja v zovnishn'o-ekonomichnij sferi / S. I. Jushina // Chasopis Kiivs'kogo universitetu prava. – 2010. – № 2. – S. 202-205.

8. *Skakun O. F.* Teorija derzhavi i prava: [pidruchnik] / O. F. Skakun. – H.: Konsum, 2001. – 656 s.

9. *Shherbina V. S.* Gospodars'ko-pravova vidpovidal'nist': galuzevij pidhid, osoblivosti zastosuvannja ta naprjamki podal'shijh naukovih doslidzhen' / V. S. Shherbina // Visnik Kiivs'kogo nacional'nogo universitetu im. Tarasa Shevchenka. – K., 2013. – S. 10-15.

10. *Shishka R. B.* Okremi aspekti gospodars'ko-pravovoi vidpovidal'nosti / R. B. Shishka // Juridichnij visnik «Povitrijane i kosmichne pravo». – K.: NAU, 2015. – № 1 (34). – S. 130-133.